

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE

w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXVI

2015

WARSZAWA 2015 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXVI

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr **Jacek Andrzejowski** (sekretarz redakcji / managing editor), dr **Wojciech Brzeziński** (redaktor naczelny / editor in chief),
mgr **Grażyna Orlińska**, mgr **Radosław Prochowicz**, mgr **Barbara Sałacińska**,
mgr **Andrzej Jacek Tomaszewski**, mgr **Katarzyna Watemborska-Rakowska**

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board:

Przewodniczący / Chairman – prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
prof. dr **Audronė Bliujienė** (Klaipėdos universitetas), prof. dr hab. **Claus von Carnap-Bornheim** (Stiftung
Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig),
prof. dr hab. **Zbigniew Kobyliński** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego),
prof. dr hab. **Jerzy Maik** (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
prof. dr hab. **Dieter Quast** (Forschungsinstitut für Archäologie, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz),
prof. dr hab. **Paweł Valde-Nowak** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

prof. dr hab. **Wojciech Blajer**, prof. dr hab. **Teresa Dąbrowska**, prof. dr hab. **Sławomir Kadrow**,
prof. dr hab. **Magdalena Mączyńska**, prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski**, prof. dr hab. **Jacek Poleski**

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka

Jacek Andrzejowski, Magdalena Mączyńska

Korekta / Proof-reading

Autorzy

Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: gliniana figurka z Pieniążkowej. Rys. Lidia Kobylińska i Anna Potoczny
Cover picture: clay figurine from Pieniążkowa. Drawing Lidia Kobylińska and Anna Potoczny

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2015

© Autorzy, 2015

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95;
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXVI

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Grażyna Orlińska, Łukasz Karczmarek, Miseczki z omfalosem w kulturze łużyckiej na ziemiach polskich 3
Small Omphalos Bowls from Lusatian Culture Contexts in Poland
- Michał Grygiel, Kultura jastorfska na Niżu Polskim. Próba określenia chronologii, zasięgu i powiązań 127
Jastorf Culture in the Polish Lowland. Its Approximate Chronology, Range and Connections
- Claus von Carnap-Bornheim, Między adaptacją a oporem? Uwagi o grobach „książęcych” 183
z okresu wpływów rzymskich w *Barbaricum*
Between Adaption and Resistance – Some Thoughts Concerning the So-Called “Princely Graves” of the Roman Iron Age in the *Barbaricum*
- Joanna Zagórska-Telega, Obiekty kremacyjne z cmentarzysk kultury przeworskiej z dorzecza Liswarty 201
z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów
Cremation Features in Przeworsk Culture Cemeteries in the Liswarta River Basin, from the Younger and Late Roman Period until the Early Phase of the Migration Period

MISCELLANEA

- Zuzanna Różańska-Tuta, Plastyka antropomorficzna ludności kultury trypolskiej w zbiorach 247
Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie
Anthropomorphic Plastic Art of the Tripolye Culture People in the Collections of the State Archaeological Museum in Warsaw
- Anna Drzewicz, Gatunkowy i anatomiczny dobór zwierząt do ciałopalenia z cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza 283
w Sochaczewie-Trojanowie
Animal species and Anatomical Elements Selected for Cremation in the Early Iron Age Cemetery at Sochaczew-Trojanów

ODKRYCIA

- Andrzej Pelisiak, Andrzej Wójcik, Neolityczna antropomorficzna figurka kamienna z miejscowości Tupadły, 313
stan. 1, pow. inowrocławski
A Neolithic Anthropomorphic Stone Figurine from Tupadły, site 1, Inowrocław County
- Anna Rembisz-Lubiejewska, Skarb przedmiotów brązowych odkryty w Słupsku, pow. *loco* 318
A Bronze Hoard Found in Słupsk, Słupsk County

Katarzyna Czarnicka, Wojciech Siciński, Unikatowa pochwa miecza z cmentarzyska kultury przeworskiej w Orenicach, pow. łęczycki	320
A Unique Sword Scabbard from a Przeworsk Culture Cemetery at Orenice, Łęczyca County	
Agnieszka Jarec, Znaleźzisko ostrogi krzesłowanej z rejonu Ciechanowa	330
Unpublished Finds from Grodzisk, Węgrów County, from the Collections of the State Archaeological Museum in Warsaw	
Kinga Żyto, Nieznane zabytki okresu wpływów rzymskich z Muzeum Regionalnego im. Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie	332
Unpublished Roman Period Artefacts from the Hieronim Ławniczak Regional Museum in Krotoszyn	
Andrzej Szela, Nietypowa sprzączka z Siemiatkowa. Wyrób lokalny czy import bałtyjski?	334
An Atypical Belt-Buckle from Siemiatkowo. A Locally Made Form or a Balt Import?	
Jacek Andrzejowski, Ryszard Cędrowski, Grób z Łazówka koło Sokołowa Podlaskiego – ślad nieznanego cmentarzyska kultury wielbarskiej?	338
A Grave from Łazówek near Sokołów Podlaski – Evidence of an Unknown Wielbark Culture Cemetery?	
Mirosław Rudnicki, Konstantin N. Skvortov, Znaleźzisko sprzączki typu <i>Snartemo-Sjörup</i> z Nadrowii	348
A Belt-Buckle type <i>Snartemo-Sjörup</i> from Nadrovia Region	
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	355

Andrzej Pelisiak, Andrzej Wójcik

**NEOLITYCZNA ANTROPOMORFICZNA FIGURKA
KAMIENNA Z MIEJSCOWOŚCI TUPADŁY, STAN. 1,
POW. INOWROCŁAWSKI**

Zabytki sztuki neolitycznej i eneolitycznej należą do najbardziej fascynujących przejawów życia duchowego ówczesnych społeczności. Wśród nich spektakularną grupę tworzą figurki antropomorficzne. Najstarsze z nich odpowiadają okresowi kształtowania się neolitu na terenach Bliskiego i Środkowego Wschodu (np. J. Cauvin 1978; N. Balkan-Atli 1994; E. Bánffy 2001). Odnajdujemy je w najstarszych zespołach młodszej epoki kamienia w Tesalii (C. Perlès 2001). Rejestrowane są powszechnie na stanowiskach archeologicznych w Kotlinie Karpackiej, na Bałkanach, w Mołdawii i na Ukrainie (np. D. Srejović 1966; V. Podborský 1985; Z. Letica 1988; Gh. Lazarovici, Z. Maxim 1995; S. Bodean 2001; J. Koós 2003; J. Pavúk 2003; S. Karmanski 2005; V. Becker 2007; R.-R. Andreescu 2009; S. Angeleski 2012; D. Monah 2012; A. Radu 2014). Przedstawienia te prezentują olbrzymi wachlarz form od realistycznych do skrajnie schematycznych. Wykonane są z różnych surowców, głównie z gliny, charakteryzują się zróżnicowanymi rozmiarami i różnym zdobieniem.

Neolityczne figurki antropomorficzne odkryte na ziemiach polskich są znaleziskami bardzo rzadkimi (np. A. Rachwaniec 1976; A. Kukułka 2001; M. Kaczanowska, J. K. Kozłowski 2002; P. Jarosz, A. Szczepanek 2005; A. Zastawny 2008). Wykonano je z gliny. W tym kontekście kamienną figurkę, która jest przedmiotem tego opracowania, uznać należy za przedmiot unikatowy, jedyny tego rodzaju zarejestrowany na naszych terenach¹.

Zabytek ten odkryto w 2014 roku, w trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych na wielokulturowym stanowisku 1 w miejscowości Tupadły, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie² (Ryc. 1). Stanowisko to ulokowane jest w lewobrzeżnej części doliny Noteci, około 7 km na południe od centrum

Inowrocławia. Przebadano obszar 289 arów, co obejmuje ok. 90–95% całej powierzchni stanowiska, odkrywając 1103 obiekty archeologiczne. Odnotowano pozostałości osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej, kultury późnej ceramiki wstęgowej, kultury pucharów lejkowatych, kultury amfor kulistych, kultury ceramiki sznurowej, kultury przeworskiej oraz z wczesnego średniowiecza. Figurkę znaleziono na wschodnim skraju badanej wykopaliskowo części stanowiska. Leżała w warstwie podglebia, poza obiektami, na głębokości 30–40 cm od współczesnej powierzchni gruntu.

Figurka to schematyczne przedstawienie postaci ludzkiej o wysokości 114 mm, największej szerokości 93 mm oraz największej grubości 64 mm. Zarówno jej przód jak i tył uformowane są w podobny sposób. Głowa jest ukształtowana schematycznie ze słabo wyodrębnionym grubym karkiem. Nie zaznaczono wyraźnie twarzy, choć na jednej stronie można dopatrywać się zarysu nosa. Dwa zgrubienia na bokach głowy, ulokowane symetrycznie względem siebie, mogą być schematycznym zaznaczeniem uszu. Bark jest wyraźnie wymodelowany i nieco zaokrąglony. Na jednej stronie (Ryc. 2:a–c), specyficzne zgrubienia sugerują układ zgiętych rąk, z przedramionami skierowanymi w stronę brody, krzyżującymi się na piersi. Ramiona są dość wyraźnie czytelne z zaznaczonymi bicepsami. Zgrubienie powyżej rąk może sugerować, że zamysłem twórcy figurki było zaznaczenie jakiegoś przedmiotu, który umieszczony był na piersi, może trzymany przez przedstawioną postać. Fragment głowy, który mógłby odpowiadać twarzy jest częściowo zniszczony; z tego też względu nie sposób rozstrzygnąć, czy pierwotnie istniały w tej części wizerunku odzwierciedlenie nosa czy ust.

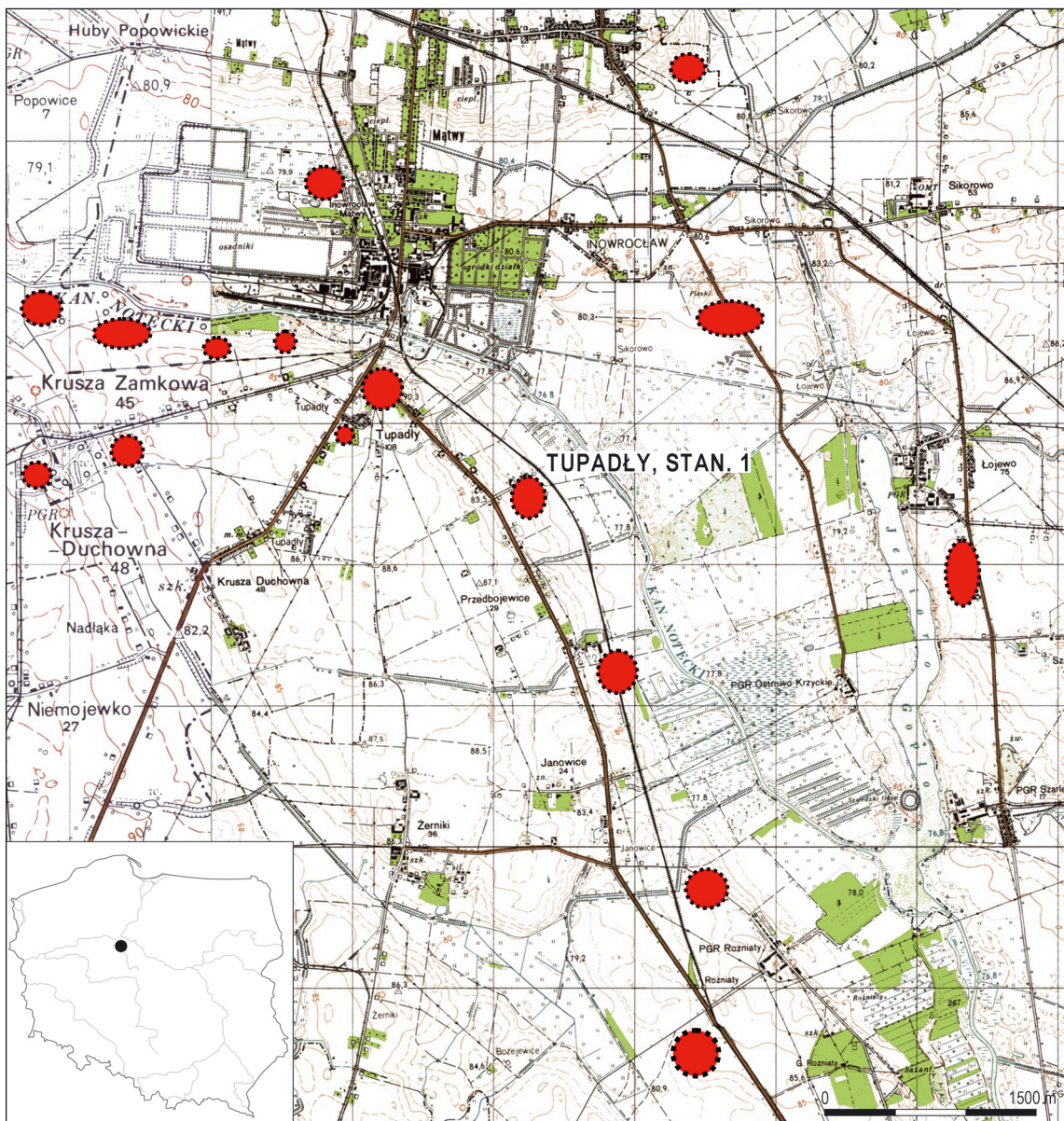
Na „rewersie” figurki wyraźne są dwa pionowe, łukowate zgrubienia (Ryc. 2:d). Budzą one skojarzenia z uwypuklonymi szczegółami anatomicznymi w postaci zaznaczonych tutaj wystających łopatek. Taki kształt tej części zabytku powoduje wrażenie, jakby przedstawiona postać była nieco przygarbiona (Ryc. 2:c).

Nogi przedstawione są schematycznie w postaci dwóch wyraźnych wypukłości. Taki, szcztątkowy ich kształt, mógł być zgodny z zamysłem twórcy, mógł być również determinowany wielkością bryły surowca, z której wykonano zabytek.

Figurka nie ma zaznaczonych cech płciowych. Jednakże, brak widocznych atrybutów płci żeńskiej, a z drugiej strony pewna masywność postaci (zaznaczone bicepsy?) mogą sugerować, iż mamy tu do czynienia z przedstawieniem mężczyzny.

¹ Schematyczną figurkę kamienną, jednak inną od tej z miejscowości Tupadły, odkryto również na stan. 6 w miejscowości Szewna, pow. ostrowiecki (świętokrzyski). Informacja ustna Pani Zuzanny Rózańskiej-Tuty, za co jej serdecznie dziękuję.

² Badania, na zlecenie GDDKiA Oddział w Bydgoszczy, prowadziła firma „Testa” Pracownia Archeologiczna, a pracami w terenie kierował Andrzej Wójcik.

Ryc. 1. Tupadły, pow. Inowrocław. Lokalizacja stanowiska 1 na tle stanowisk z materiałami wczesnoneolitycznymi w jego otoczeniu.

Według badań AZP, z uzupełnieniami

Fig. 1. Tupadły, Inowrocław County. Location of the site 1 against the background of other early Neolithic sites.

Acc. to field survey, completed

Należy jednak podkreślić, iż taka interpretacja jest wysoce hipotetyczna.

Figurka z Tupadł, stan. 1, poddana została badaniom petrograficznym³. Ustalono, iż przedmiot ten zrobiono z otoczaka amfibolitowego. Figurkę wykonano stosując różne techniki kształtowania bryły surowca. Jej podstawowa forma była rezultatem odbijania drobnych odłupków. Ich śladem są negatywy z,

³ Badania petrograficzne przeprowadził prof. dr hab. inż. Maciej Pawlikowski z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (2015). Dotyczyły struktury, tekstury, składu mineralnego, morfologii zabytku i śladów jego przygotowania. Analizy mikroskopowe wykonano stosując powiększenie 120×, a ich celem była identyfikacja mikroślądów obróbki skały.

niekiedy, dość wyraźnymi wgłębieniami po sęczkach. W miejscach obrabianych zaobserwowano powierzchnie przełamania kryształków amfiboli i skalenia. Tak odsłonięte powierzchnie odbijają światło w charakterystyczny, lustrzany sposób. Po wstępnym uformowaniu figurki, miejscami ją szlifowano. Ślady zagładzeń czytelne są przy powiększeniu 120×, a wyrażają się obecnością rys, które powstały w trakcie gładzenia.

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy jedynie miejscowe gładzenie było celem finalnym wykonawcy, czy też mamy tu do czynienia z przedmiotem niewykończonym – swego rodzaju półwytworem. Trudno również rozstrzygnąć kwestię pochodzenia surowca. Amfibolity występują na Dolnym Śląsku a także w Tatrach. Z drugiej strony są skałami częstymi w materiale narzutowym, polodowcowym. Sugestie wyni-

Ryc. 2. Tup a d ł y, stan. 1, pow. Inowrocław. Figurka kamienna. A, B, C – awers, D – rewers. Fot.: J. Błaszczuk
 Fig. 2. Tup a d ł y 1, Inowrocław County. Stone figurine. A, B, C – face, D – revers. Photo: J. Błaszczuk

kające z badań petrograficznych wskazują raczej na lokalne pochodzenie surowca, co również wskazywałoby na miejscowe wykonanie figurki.

Omawiana figurka została odkryta w warstwie podglebia, poza obiektami, bez jednoznacznego kontekstu kulturowego. Taka lokalizacja w obrębie badanej części stanowiska poważnie utrudnia ustalenie jej precyzyjnej chronologii i jednoznacznej

przynależności kulturowej. Rozważając jej afiliację, z konieczności, możemy wykorzystać jedynie różnorakie informacje pośrednie dotyczące samego zabytku, obecności podobnych wyobrażeń w różnych kontekstach kulturowych Europy oraz sytuacji kulturowej w rejonie Inowrocławia.

Schematyczne figurki antropomorficzne powszechnie spotykane są na stanowiskach neolitycznych i eneolitycznych na

rozległych terenach na południe i południowy-wschód od Karpat. Są one przeważnie wykonane z gliny. Podobne, schematyczne wyobrażenia żeńskie z V tysiąclecia p.n.e. znane są ze stanowisk kultury Gumelnița (R.-R. Andreescu 2009, tabl. 2). Podobieństwa do analizowanego zabytku łatwo odczytać w figurce datowanej na fazę Lengyel I, ze Svodina na Słowacji, a są one szczególnie wyraźne w ułożeniu rąk (J. Pavúk 2003, ryc. 1:2). Schematyzmem prezentacji nawiązują również liczne przedstawienia z kręgu Cucuteni-Tripolie, a niektóre z nich stanowią prawie odpowiedniki figurki z Tupadł, np. ze stanowisk z Rumunii, z faz Cucuteni A (D. Monah 2012, ryc. 19:5, 24:2.3, 29:1, 72:1), Cucuteni A-B (D. Monah 2012, ryc. 125:2, 127:3.6) oraz Cucuteni B (D. Monah 2012, ryc. 195:1, 205:4). Schematyczne figurki antropomorficzne są częstym zabytkiem również na stanowiskach kultury trypolskiej na Ukrainie (M. Ū. Videjko, N. B. Burdo 2004a; 2004b). Powszechnie są również w kulturze Vinča (S. Angeleski 2012; A. Radu 2014, ryc. 2, 3, 22). Jak wynika z powyższego, krótkiego przeglądu, figurki podobne do okazu z Tupadł, stan. 1, znane są z różnych kultur na rozległych obszarach Europy środkowej, południowej i środkowo-wschodniej, których datowanie lokuje się, w przybliżeniu, w ramach V tysiąclecia p.n.e. To spostrzeżenie, aczkolwiek zawiera informacje dalece nieprecyzyjne, pozwala na sformułowanie ostrożnych, opatrzonych oczywistymi zastrzeżeniami wniosków natury chronologicznej. Podobieństwa formalne sugerują datowanie opisywanego zabytku w ramach piątego tysiąclecia p.n.e., co odpowiadałoby istnieniu na terenach Kujaw najmlodszych ugrupowań kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz rozwojowi kultury późnej ceramiki wstęgowej (L. Czerniak 1994, ryc. 3; R. Grygiel 2008, tab. CCXLVI).

Tak zwane Czarne Kujawy stanowiły ważną część ekumeny społeczności wczesnoneolitycznych (L. Czerniak 1980, mapa 2, 3; 1994, ryc. 35). Liczne pozostałości osadnictwa ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej i kultury późnej ceramiki wstęgowej zarejestrowano również w otoczeniu stanowiska 1 w miejscowości Tupadły (Ryc. 1). Chronologia tego osadnictwa (V tysiąclecie p.n.e.) koresponduje z datowaniem podobnych okazów ze wspomnianych wcześniej terenów Europy. Z oczywistymi zastrzeżeniami, osady z rejonu Inowrocławia mogą stanowić szeroki kontekst przestrzenny dla figurki z Tupadł. Obraz osadnictwa wczesnoneolitycznego (pomimo tego, że zabytek odkryto w warstwie podglebia, poza obiektami), może również stanowić przesłankę przemawiającą pośrednio za możliwością datowania tej figurki na V tysiąclecie p.n.e., a dalej, łączyć ją, z największym prawdopodobieństwem, z ugrupowaniami kultury późnej ceramiki wstęgowej.

Przy akceptacji takiej propozycji byłaby to pierwsza, kamienna statuetka antropomorficzna z ziem polskich datowana na wczesny neolit. Podobne wyobrażenia są liczne w przejawach sztuki V tysiąclecia na dużych obszarach Europy na południe i południowy-wschód od Karpat. Na tych rozległych terenach i w różnych środowiskach kulturowych należałoby poszukiwać źródła inspiracji dla wytwórcy zabytku z Tupadł. Nie jest możliwe precyzyjne wskazanie takiego miejsca czy nawet regionu. Jednak, w każdym wypadku, figurka z miejscowości Tupadły, stan. 1, powinna być brana pod uwagę przy badaniach sieci kontaktów i obiegu informacji pokrywającej dużą część Europy w V tysiącleciu p.n.e.

Dr hab. Andrzej Pelisiak, prof. UR
Instytut Archeologii UR w Rzeszowie
ul. Moniuszki 10
PL 35-015 Rzeszów
a.pelisiak@gmail.com

Mgr Andrzej Wójcik
„Testa” Pracownia Archeologiczna
ul. Gorkiego 37
PL 92-524 Łódź
opacha@wp.pl

LITERATURA

- Andreescu, R.-R.
2009 *The sign: typology, context meaning*, [w:] S. A. Luca (red.), *Signs and symbols from Danube Neolithic and Eneolithic*, Bibliotheca Brukenthal 35, Sibiu, s. 77–85.
- Angeleski, S.
2012 *The Early and Middle Neolithic in Macedonia. Links with the neighbouring areas*, B.A.R. Int. Series 2332, Oxford.
- Balkan-Atli, N.
1994 *La Néolithisation de l'Anatolie*, Varia Anatolica 7, Paris.
- Bánffy, E.
2001 *A unique prehistoric figurine of the Near East. A case study*, Archaeolingua. Series Minor 15, Budapest.
- Becker, V.
2007 *Early and middle Neolithic figurines – the migration of religious belief*, „Documenta Praehistorica” XXXIV (14th Neolithic Studies), s. 119–127.
- Bodean, S.
2001 *Așezările culturii Precucuteni-Tripolie A din republica Moldova*, Chișinău.
- Cauvin, J.
1978 *Les premiers villages de Syrie-Palestine du IXe au VIIe millénaire avant J.-C.*, Collection de la Maison de l'Orient Méditerranéen Ancien 4. Série archéologique 3, Lyon.
- Czerniak, L.
1980 *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria Archeologia 16, Poznań.
1994 *Wczesny i środkowy okres neolitu na Kujawach, 5400–3650 p.n.e.*, Poznań.
- Grygiel, R.
2008 *Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brzeźcia Kujawskiego i Osłonek / The Neolithic and Early Bronze Age in the Brześć Kujawski and Osłonki Region*, t. II, cz. 3: *Środkowy neolit, grupa brzesko-kujawska kultury len-*

dzielskiej / Middle Neolithic the Brześć Kujawski Group of the Lengyel Culture, Łódź.

Jarosz, P., Szczepanek, A.

- 2005 *The Neolithic anthropomorphic figurine from Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, Małopolskie voivodship / Neolityczna figurka antropomorficzna z Zakrzowca, stan. 6, gm. Niepołomice, woj. małopolskie*, SprArch. 57, s. 443–449.

Kaczanowska, M., Kozłowski, J. K.

- 2002 *Anthropomorphic and zoomorphic clay figurines from the Middle Phase of the Lengyel culture in Southern Poland*, AR 54/1, s. 129–136.

Karmanski, S.

- 2005 *Donja Branjevina: a Neolithic settlement near Deronje in the Vojvodina (Serbia)*, Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia 10, Trieste.

Koós, J.

- 2003 *Further data on Middle Neolithic clay pottery in Eastern Hungary*, [w:] E. Jerem, P. Raczky (red.), *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag*, Archaeolingua 15, Budapest, s. 145–153.

Kukułka, A.

- 2001 *Wczesnoneolityczna osada w Gwoźdźcu, gm. Zakliczyn, stan. 2 na Pogórzu Wiślickim*, [w:] *Neolit i początki epoki brązu w Karpatach Polskich. Materiały z sesji naukowej, Krosno, 14–15 grudnia 2000 r.*, Krosno, s. 11–40.

Lazarovici, Gh., Maxim, Z.

- 1995 *Gura Baciului*, Bibliotheca Musei Napocensis XI, Cluj-Napoca.

Letica, Z.

- 1988 *Anthropomorphic and zoomorphic figurines from Divostin*, [w:] A. McPerron, D. Srejović (red.), *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, Ethnology Monograph 10, Kragujevac-Pittsburgh, s. 173–201.

Monah, D.

- 2012 *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XXVII, Piatra Neamț.

Pavúk, J.

- 2003 *Menschliche Tonfiguren der Lengyel-Kultur aus der Slowakei*, [w:] E. Jerem, P. Raczky (red.), *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag*, Archaeolingua 14, Budapest, s. 311–326.

Pawlikowski, M.

- 2015 *Badania petrograficzne idola z Inowrocławia*, mps w archiwum firmy „Testa” Pracownia Archeologiczna, Łódź.

Perlès, C.

- 2001 *The Early Neolithic in Greece. The first farming communities in Europe*, Cambridge World Archaeology, Cambridge.

Podborský, V.

- 1985 *Těšetice-Kyjovice 2. Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou*, Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filozofická Fakulta 262, Brno.

Rachwaniec, A.

- 1976 *Antropomorficzna główka gliniana z Nowej Huty-Pleszowa*, SprArch. XXVIII, s. 63–76.

Radu, A.

- 2014 *Signs and Symbols in Zorlențu Mare and their Relationship to the Danube Script*, [w:] J. Marler (red.) *Fifty Years of Tărtăria Excavations. Papers presented at the international symposium “50 Years of Tărtăria Excavations” Coronini-Pescari, Romania 1–5 September, 2011. Festschrift in Honor of Gheorghe Lazarovici on the occasion of his 73rd Birthday, 2014*, Suceava, s. 162–195.

Srejović, D.

- 1966 *Neolithic anthropomorphic figurines from Yugoslavia*, „IPEK. Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst” 21, s. 28–41.

Videjko, M. Ů., Burdo, N. B. [Видейко, М. Ю., Бурдо, Н. Б.]

- 2004a (red.) *Enciklopediâ tripil's'koï civilizacii*, tom 1, Kiïv.

- 2004b (red.) *Enciklopediâ tripil's'koï civilizacii*, tom 2, Kiïv.

Zastawny, A.

- 2008 *Neolityczna plastyka gliniana ze stanowiska 3 w Dąbrowie, gm. Kłaj*, [w:] J. Chochorowski (red.), *Młodsza epoka kamienia. Wybrane znaleziska*, Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce 4, Kraków, s. 57–68.

A NEOLITHIC ANTHROPOMORPHIC STONE FIGURINE FROM TUPADŁY, SITE 1, INOWROCŁAW COUNTY

SUMMARY

The anthropomorphic stone figurine was discovered at Tupadły 1 in Kujawy (Fig. 1, 2), during a rescue excavation made in 2014, directed by Andrzej Wójcik. The material of the figurine is an amphibolite pebble, presumably from a postglacial deposit. The local origin of its lithic resource suggests that the figurine was manufactured in the region.

The figurine was discovered outside an archaeological feature, within the subsoil stratum. This prevents a closer determination of its chronology and culture attribution. Basing on indirect evidence, its similarity to figurines recorded elsewhere in Europe and their dating, and the broader context of the early Neolithic settlement in the region of present day Inowrocław, the figurine's chronology may be assigned generally to the 5th millennium BC and attributed to the settlement of late Banded Pottery culture groups. If this proposal is accepted,

this would be the first anthropomorphic stone statuette from Poland dating to the early Neolithic. Similar images are observed in the art dating to the 5th millennium recorded across much of Europe to the south and the south-east of the Carpathians. It is in this region, and in different cultural environments, that we need to seek the source of inspiration of the maker of the artefact from Tupadły. The exact location or even the region of origin cannot be specified. In any case, the figurine from Tupadły must be taken into account when studying the network of contacts and the information flow covering much of Europe in the 5th millennium BC.

tłum. Anna Kinecka

Anna Rembisz-Lubiejewska

SKARB PRZEDMIOTÓW BRĄZOWYCH ODKRYTY W SŁUPSKU, POW. LOCO

Jesienią 2013 roku na polu ornym w Słupsku przy ul. Gdańskiej (Ryc. 1) odkryto kilka przedmiotów brązowych: trzy fragmenty zapinki, dłuto i dwa sierpy (Ryc. 2)¹. Wyroby te zalegały w jednym skupisku, na głębokości około 20 cm, dlatego nie można wykluczyć, że były umieszczone w jakimś organicznym pojemniku; ich powierzchnie pokrywała zielona patyna. Znaleźiska te za pośrednictwem mgr Aleksandra Kwapińskiego zgłoszono w delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Słupsku. Miejsce odkrycia zostało zarejestrowane jako stanowisko 89 w Słupsku (AZP 9-29/111). Zabytki przekazano do Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku.

Brązowa zapinka płytowa (Ryc. 2:1) o dwóch owalnych, lekko wypukłych tarczach, wzmocnionych przy krawędzi trzema dookólnymi żeberkami ułożonymi schodkowo. Pałkowaty kabłąk o romboidalnym kształcie jest zdobiony poprzecznymi żłobkami. Ramiona kabłąka zostały „oddzielone” od tarcz dwoma krótkimi żłobkami. Na zachowanej w całości tarczy widnieje guz blokujący igłę. Od spodu widoczny nadlew lub łąta. Druga tarcza zachowana fragmentarycznie. Brak igły. Wym.: tarcza I – 48×40 mm, tarcza II – 15×38 mm, grub. 1,5–2 mm, kabłąk – 40×17 mm, grub. 2–4 mm (przypuszczalna pierwotna dług. zapinki – ok. 130 mm), waga 27,72 g.

Dłuto brązowe (Ryc. 2:2) o prostej tulei, okrągłym przekroju i wąskim ostrzu. Zakończenie tulei nie zachowało się. Powierzchnia narzędzia gładka, niezdobiona. Wym.: zach. dług. 50 mm, dług. ostrza 18 mm, szer. ostrza 10 mm, średn. tulei ok. 12 mm, waga 22,42 g.

Sierp brązowy (Ryc. 2:3) lekko wygięty, o zwężonym końcu, z wydatnym guzkiem do umocowania rękojeści. Od guzka wzdłuż zgrubienia grzbietowego biegnie na całej długości wydatne żeberko wzmocniające, o trójkątnym przekroju. Spód sierpa płaski z zarysowaniami. Ostrze silnie zużyte. Wym.: dług. 85 mm, szer. 6–14 mm, grub. 0,5–5 mm, wys. guzka 10 mm, wys. żeberka 5 mm, waga 21,67 g.

Sierp brązowy (Ryc. 2:4) o wygiętym, szerokim ostrzu, zakończony wydatnym, stożkowym guzkiem. Ostrze wzmoc-

nione trzema żeberkami, z których jedno biegnie wzdłuż grzbietu, a dwa delikatniejsze wzdłuż ostrza sierpa na całej jego długości. Spód sierpa płaski z zarysowaniami. Okaz zgięty, ostrze w połowie pęknięte, czubek odłamany. Wym.: dług. 70 mm, szer. 12–20 mm, grub. 1–7 mm, wys. guzka 15 mm, wys. żeberka 6 mm, waga 35,18 g.

Mimo że opisane przedmioty noszą wyraźne ślady zużycia i uszkodzenia, podjęto próbę określenia typów poszczególnych wytworów i ich chronologii.

Zapinki płytowe z dwoma owalnymi, lekko wypukłymi, gładkimi tarczami należą do typu *alte Plattenfibel*. Ozdoby te były charakterystyczne dla środkowośląbskich ugrupowań kultury nordyjskiej (E. Sprockhoff 1937, s. 84, mapa 16). Zapinki datowane na IV okres epoki brązu występują głównie na dolną Łabą, Hawelą, ujściem Sprewy oraz dolną Odrą, wyspach duńskich, rzadziej na obszarze Jutlandii (J. Fogel 1988, s. 44; Z. Bukowski 1998, s. 229, 231, ryc. 103). W V okresie epoki brązu zapinki płytowe były najbardziej popularne na obszarze środkowej Meklemburgii, Pomorza Zachodniego i Środkowego (J. Fogel 1988, mapa IV; M. Gedl 2004a, tabl. 82A). Prawdopodobnie pod wpływem „nordyjskim” na Pomorzu Zachodnim rozpoczęto ich lokalną wytwórczość wprowadzając również nowe, miejscowe formy (Z. Bukowski 1998, s. 339).

Najbliższe analogie do zapinki ze Słupska pochodzą z Karsiny w pow. koszalińskim (I. Skrzypek 2001, s. 170, ryc. 5), z Dobrzycy w pow. pilińskim (M. Gedl 2004a, s. 44, tabl. 24:96) i z Korlina w pow. sławieńskim (Z. Bukowski 1998, s. 293, ryc. 135; M. Gedl 2004a, s. 45, tabl. 26:103). Egzemplarze te różnią się jedynie rozmiarami². Wszystkie datowane są na V okres epoki brązu i pochodzą ze skarbów lub darów wotywnych (J. Fogel 1988, zest. 12, s. 44; I. Skrzypek 2001, s. 172; M. Gedl 2004a, s. 47, 49–50).

Dłuto o okrągłym przekroju tulejki i wąskim ostrzu należą do najprostszych form tych narzędzi i są datowane na IV–V okres epoki brązu (Z. Bukowski 1998, s. 314–315). Okazy o rozmiarach 5–6 cm to miniatury dłut tulejkowatych (M. Gedl 2004b, s. 91–92). Narzędzia tego typu nie są zbyt liczne. Egzemplarze z Pomorza znane są głównie ze skarbów lub jako znaleźiska luźne. Ze względu na duże podobieństwo form dłut odkrytych na terenach Pomorza, Wielkopolski i Meklemburgii, określenie pochodzenia tych narzędzi nie jest możliwe, dlatego uznaje się je za wyroby lokalne (E. Sprockhoff 1956, s. 101; Z. Bukowski 1998, s. 314). Najbliższą analogią dłuta ze Słupska jest narzędzie odkryte w Nowej Wsi Kościerskiej, pow. kościerski (A. Szymańska 1979, s. 336–337, ryc. 3; M. Gedl 2004b, s. 92, tabl. 22:337). Dłuta miniaturowe prawdopodobnie były związane z brązonictwem i wykorzystywane do nanoszenia powierzchniowych motywów zdobniczych (Z. Bukowski 1998, s. 315).

Oba sierpy brązowe należą do okazów z guzkiem do rękojeści, o prostej formie, tzw. *gerade Knopfsicheln*. Okazy takie są znane z obszaru północnej części Europy Środkowej, od Wezery po Wisłę. Były odkrywane niemal wyłącznie w skarbach datowanych na V okres epoki brązu. Na Pomorzu narzędzia tego typu spotykane są w rejonie ujścia Odry

¹ W 2009 roku na tym samym polu odkryto zapinkę brązową z okresu wpływów rzymskich, kolejną zaś w roku 2013, ok. 3 m od opisywanego tu skarbu. Obydwie fibule będą przedmiotem oddzielnej publikacji.

² Egzemplarz z Karsiny ma 21,5 cm długości i znak w postaci półksiężycy na spodzie tarczki (I. Skrzypek 2001, s. 170, ryc. 5), okaz z Dobrzycy mierzy 16,7 cm (M. Gedl 2004a, s. 44), zaś okaz z Korlina 13,6 cm (M. Gedl 2004a, s. 45).

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”; (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowoschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteleuropäische Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGA	– Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. wyd.: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K. J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. wyd.: H. Jankuhn, H. Beck i in. (wyd.), tomy 1–35 (de Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Rossijskaâ arheologią” (Российская археология), Moskva
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Sovetskaâ arheologią” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 872, +48 22 5044 873
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2015. Wydanie I. Nakład 300 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa